

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α.

ΟΙ ΒΕΝΕΤΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ.
(1685—1715) (1)

Πρόλογος.

Αἱ ιστορικαὶ ἀναμνήσεις κατατεθεῖσαι εἰς συγγραφὰς καὶ διαχωνιώθεῖσαι εἰς τὸν κόσμον, δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ὡς κοινὴ περιουσία τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ὅποιαν βέβαια κάνεις δὲν θέλει εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ ἴδιοποιηθῇ καὶ δλγοὶ κατορθόνουν νὰ ἐναγκαλισθοῦν μὲ τὸ βλέμμα των, ὅτις πραγματικῶς ὅμως ἔχει τὴν σημασίαν, ὅτι περιέλαθε Ζωὴν καὶ συμβεβηκότα, ὅτι τ' ἀνταποδίδει καὶ διατηρεῖ ἀείποτε τὸ παρερχόμενον.

Ἡ ιστορία εἶναι ἡ Ζωὴ μημήμη τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προτιθεμένη νὰ περιζώνῃ δόλον τὸν κύκλον τοῦ παρελθόντος ὡς πλήρη καὶ καθαρὸν ἀντίληψιν. Διὰ τοῦτο τὰ μηκέτι ἀνκαλυφθέντα μέρη τούτου τοῦ ἐδάφους μᾶς ἔλκουν μὲ ἰδίαν δύναμιν καὶ ἐκτάκτως μᾶς θέλγουν νὰ προάξωμεν εἰς φῶς τὸ ἄγνωστον. Ἐκαστος νομίζει ὅτι πράττει τί ωρέλιμον, μάλιστα ἀναγκαῖον ὅταν τολμᾷ νὰ ἐλπίζῃ προσοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν ἀν καὶ δὲν εἶναι προσέτι ἀπολύτου σημαντικότητος ὅτι ἐπὶ τέλους εὑρίσκεται. Τοιαύτη εἶναι ἡ θέσις μου εἰς τὴν προκειμένην ἔρευναν.

Εἶναι ἀπογράψαντως γνωσὸν πῶς οἱ Βενετοὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος ἔγιναν κύριοι τῆς Πελοποννήσου καὶ διὰ ποίων περιπετειῶν ἀπέβαλον τὴν κατάκτησίν των περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου. Πῶς ὅμως αὐτόθι κατεστάθησαν, πῶς ἐδιοίκησαν τὴν χώραν, τίνα μέτρα ἔλα-

(1) Ἐλήφθη ἐκ τοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος ἐπιγραφομένου 'Ιστορικὰ Χρονικὰ καὶ συνταττομένου παρὰ τοῦ Κυρίου Λεοπόλδου 'Ράνκες, ἔτος 1834. Ἐν Βερολίνῳ.

Έον, καὶ ἔως ποῦ ἐπροχώρησαν μὲ ταῦτα, μέχρι τοῦδε ἔμεινεν διγνωστον· καὶ αὐτοὶ οἱ διεξοδικοὶ ιστοριογράφοι τῆς Βενετίας ὅλης στίχους ἀφιερόνουν πρὸς τοῦτο. Ἡ ιστορία διοικήσεως τινος δὲν προσφέρει ἄλλως ίκανοποίησιν εἰς τὸν ἀγαπῶντα τὴν δόξαν Συγγραφέα, ιδίως ὅμως ἡ προκειμένη δὲν διήγειρε τὴν προσοχὴν, καθότι ἀποβληθείστης τῆς κατακτήσεως ἐθεωρήθη ὅτι τὸ πᾶν ἔλαθε τὸ τέλος του. Σήμερον δύναμεν δόκιμαζομεν ἄλλα αἰσθήματα ἀφοῦ ἀνέστη ἐκ νέου ἡ Ἑλλάς. Αἱ ἐφημερίδες μᾶς ἐναγχολοῦν καὶ μὲ τὸ ἐλάχιστον, τὸ ὅποιον ἔκει γίνεται· τὰ διεξοδικώτερα πονήματα μᾶς εἰσάγουν βαθύτερον· ἥδη ἐπιστρέφουν ἐκεῖθεν περιηγηταὶ μὲ νέας γνώσεις, τῶν ὅποιων τὸ νεωπόν μᾶς συγκινεῖ· τὸ κύριον εἶναι ἐντούτοις ὅτι διὰ τῆς σημερινῆς θέσεως της ἡ Ἑλλὰς μᾶς ἀνήκει, λαμβάνει μέρος εἰς τὸ μέλλον μᾶς καὶ ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ παρελθόντος αὐτῆς ἐξυπαρχῆς μᾶς ἐνδιαφέρουν.

Απὸ τοὺς χρόνους τῆς ἀρχαιότητος ἥδη τώρα κατὰ τριπλῆν ἐπανάληψιν ἐξοικειοῦται ἡ Πελοπόννησος μὲ τὸ σύστημα τῶν ἐπερίων ἐθνῶν.

Πρῶτον τὴν ἀπέκτησαν τὰ γαλλικὰ γένη κατ' ἔκείνην τὴν φορὰν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ἀγατολήν, τὴν ὅποιαν ὄνομαζομεν Σταυροφορίας. Ὅστις ἔχει αἰσθησιν δι' ἔκείνους τοὺς χρόνους μὲ ζωηροτάτην ἥδονὴν θέλει ἀναγνώσει τὰ Χρονικὰ, τὰ ὅποια Ἑλλην τις τοῦ 14ου αἰώνος συνέγραψε περὶ τῆς κατακτήσεως, τῆς ἐγκαταστάσεως καὶ τῶν συμβάντων τῶν Γάλλων εἰς τὴν Πελοπόννησον (1). Εἴναι γραμμένα μὲ ὅλην τὴν τερπνότητα καὶ τὰ ἀπλᾶ χρώματα, διὰ τῶν ὅποιων διακρίνεται ἐν γένει ἡ δημοτικὴ φιλολογία ἔκείνης τῆς ἐποχῆς. Ταῦτο γρόνως μᾶς παρήσταται σκηνὴν, τὴν ὅποιαν ἀνευ τούτων πολὺ ἀτελῶς καὶ μόλις ἥθελαμεν γνωρίζει, καὶ ἡτις εἰς τὴν αἰφνιδίαν διάβασιν της εἴναι πολὺ ἀξιοσημείωτος.

(1) Χρονικὰ τῶν ἐν Ρωμανίᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῷ Μαρέα πολέμων τῶν φράγκων, Buchor. Collection des chroniques nationales françaises Tom. IV. 1825.

Σ. τοῦ M. Νεωστὶ ὁ αὐτὸς ἐξέδωκε τὰ Χρονικὰ ἐντελέστερον εἰς τὸ Pantheon Litteraire, chroniques étrangères. Paris 1841. 8.

Ἐπὶ τούτου τοῦ κατ' ἔσοχὴν κλασικοῦ ἀδάφους ἐγείρεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἵπποτικὴ πολιτεία τοῦ Μεσαιώνος καθ' ὅλον τῆς τὸν ἴδιότυπον χαρακτῆρα. Οἱ γνωστοὶ τόποι τῆς ἀρχαιότητος, πολὺν χρόνον παρημελημένοι πληροῦνται ἐκ νέου μὲν ζωὴν, ἀν καὶ διαφόρου φύσεως καὶ ἴδιότητος. Ἐπὶ τοῦ Ἰσθμοῦ ἑορτάζουν ἀγῶνας οἱ ἵπποται, οἱ Βαρῶνοι τῆς Εύβοιάς καὶ τῶν Ἀθηνῶν παρευρίσκονται διὰ γὰρ προσφέρουν τὴν ὑποταγὴν των εἰς τὸν Ἡγεμόνα τῆς Πελοποννήσου. Αἱ χῶραι, ὅπου ἦνθησαν τόσαι αὐδρεῖαι πόλεις κατὰ ἀποκλειστικὴν ἐλευθερίαν, διανέμονται τώρα ως τιμάρια βαθμολογικῶς ὑπετεταγμένα τρόπον κατὰ τινὰ τὸ Doomsday book (1). Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν θέσεων ἐγείρονται ἵπποτικοι πύργοι καθὼς εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ αἱ ἐγγύωροι ὄνομασίαι τούτων τῶν θέσεων, σχηματίζουσαι τοὺς τίτλους τῶν ἵπποτῶν, ἔξαλείφουν τὰ γαλλικὰ τῶν γενῶν ὀνόματα. Ἐνωρίς ἐκρηγνύουν ἕριδες τῶν Βαρώνων μεταξύ των, τῶν Ὑποταγῶν (vassaux) κατὰ τοῦ Ἡγεμόνος εἰς τὴν Μεγαρίδα, ὅπου ἂλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιῆται τόσον συγνά συνεκρούσθησαν μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς Ἡγεμονίας, διεξάγονται τώρευ ἀμφισσητούμενα ζητήματα περὶ τῶν καθηκόντων τῶν Ὑποταγῶν, ἐπὶ τῶν ὅποιών τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν, ἀκόμη μετὰ τὴν μάχην, ἀνήκει εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας νὰ δώσῃ. Καθόσον καὶ ἡ ἐκκλησία ἐπροικίσθη μὲτιμάρια, ἔνεκα τῶν ὅποιών χρεωστεῖ ὑπηρεσίας, καὶ καθόσον ἐδῷ, καθὼς καὶ ἀλλοῦ ζητεῖ ὅστον δυνατὸν ἀνεξάρτητον θέσιν, γεννῶνται διαιρέσεις καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον μεταξύ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ, αἰτινες κατέχουν τόσον μέρος εἰς τὴν ἱερὸν τῆς Λατινικῆς Δύσεως. Μὲ δίκαιοιο ἐρωτῶμεν ἀν αὕτη ἡ δυτικὴ πολιτεία ἔξήσκησεν ἀληθῆ καὶ οὐσιώδη ἐπιφέροντα ἐπὶ τῶν αὐτοχθόνων. Δὲν ἦσαν κυρίως ὑποδουλωμένοι οἱ Πελοποννήσιοι ὑπετάχθησαν μὲν, ὅχι ὅμως χωρίς ἔκουσιότητα, διὰ τῆς ὅποιας προστηλώθησαν εἰς τοὺς Γάλλους. Εἶναι πε-

(1) Σ. τοῦ M. Οὔτως ἀνόμαλον οἱ Σάξωνες τὴν καταγραφὴν, τὴν ὅποιαν ἔκαμεν ὁ Οὐβέλεμος ὁ κατακτητὴς διανέμων τὴν γῆν εἰς τοὺς Νορμανδούς του. Σημαίνει δὲ ἡ μέρα κρίσεως, διότι διὰ τοὺς Σάξωνας ἦστο ἡ ἐπαγγέλτη κατασκηνοῦσα — ἡ ἀποστέρησις πάτης κυριότητος. Ήδε ἡ λιέργη Couquêtes des Normands.

ρέογον πῶς μᾶς παριστάνουν τὰ Χρονικὰ τοῦτο τὸ συμβεβηκός. Εἰς τὴν Ἀνδραίδαν, διηγοῦνται, ὅτο συναγμένοι οἱ πρεστώτες τῆς Πεδιάδος τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Ματίρ Γοφρίδος Βιλλεχαρδούν — Μαρεσάλος τῆς Πελοποννήσου καὶ φύσας ἐκεῖ μὲτά τῶν στρατῶν, τοὺς προσεκάλεσε καὶ τοὺς εἶπεν.

« Ἀρχοντες, φίλοι, ἀδελφοί καὶ καλοί μου συντρόφοι,
 « Ἐσεῖς ὄρατε, βλέπετε ἑτοῦτον τὸν αὐθέντην, (1)
 « Ὁποῦ ἦλθεν εἰς τοὺς τόπους σας διὰ νὰ τοὺς κερδήσῃ,
 « Μηδὲν σκοπεῖτε, ἀρχοντες, ὅτι δὲκ κούρσαν ἦλθε,
 « Νὰ πάρῃ ζῶα, ροῦχά τε, καὶ τότε νὰ παγένῃ.
 « Όρω σας γάρ ὡς φρόνιμους, καὶ καθαρὰ σᾶς λέγω,
 « Θεωρεῖτε τὰ φουσάτα του, τὴν παρόησιάν, τὴν ἔχει.
 « Αὐθέντης εἶναι, Βασιλεὺς, καὶ θέλει νὰ κερδήσῃ.
 « Ἐσεῖς αὐθέντη σύνκ ἔχετε τοῦ νὰ σᾶς βοηθήσῃ
 « Καὶ ἐν δράμουν τὰ φουσάταιμας, τὸν τόπον σας κουρσεύουν*
 « Νὰ αἰχμαλωτίσουν τὰ γωριὰ, καὶ νὰ σφαγοῦν ἀνθρώπους
 « Ὅτερον τί νὰ ποίσετε ὅταν σᾶς μετανώσῃ;
 « Λοιπὸν ἔμένα φαίνεται διὰ καλήτερόν σας
 « Νὰ ποίσωμεν συμβίβασιν, νὰ λείψωσιν οἱ φόνοις
 « Τὰ κούρση καὶ αἰχμαλωσιαῖς ἀπὸ τὰ γονικά τους
 « Καὶ ἐσεῖς ὅποι εἴσθαι φρόνιμοι, κ' ἥξεύρετε τοὺς ἄλλους,
 « Ποῦ συγγενεῖς σας βρίσκονται, φίλοι σας καὶ συντρόφοι,
 « Ποίσετε πρᾶξιν εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ προσκυνήσουν.

Παράδοξος διὰ τὴν ἀπλότητά της πολιτική, ἥτις εἶναι ἄλλο τόσον καθαρὰ ὅσον εἶναι ἀπλῆ. Οἱ Ἀρχοντες ὑπέκυψαν, διετήρησαν τὰ κτηματά των, τὰ πρανόμια των ἐπεκτάνθησαν μᾶλλον παρὰ τὴν αὐτοτέλειαν καὶ ἡ Ἑλληνικὴ θρησκεία ἐκηρύχθη ἀπρόσβλητος κατὰ τὴν δέσποιν των. Ἀντὶ τούτων καὶ αὐτοὶ τίκολούθησαν τοὺς Κυρίους εἰς τὸν πόλεμον ἐβοήθησαν νὰ διώξουν τὰ λείψανα τῶν φρουρῶν τοῦ Βυζ. Αὐτοκράτορος ἐκ τῶν ὡχυρώσεων τῆς Πελοποννήσου, ἔγιναν ἐνεργητικά μέλη τῆς ἱπποτικῆς πολιτείας, ἀπαράλλακτα καθὼς αἱ γαλλικαὶ κοινότητες εἰς τὴν πατρίδα τῶν ἱπποτῶν. Ἐντεῦθεν ἐπραγματοποιήθη στενὸς σύνδεσμος. Οἱ Γάλ-

(1) Σ. τοῦ M. Guillaume de Champ-Litte, Guillelmus de Chao-Lito — ἡ κατὰ τὸν χρονικογράφον Ματίρ Γοφρίδος ντὲ Σάλο ο Καμπανίσης (le Champaenois).

λοι έβαθμηδὸν μετέδωκαν τὰν πολιτισμόν των, τὰ ἥθητων καὶ τὰ φρονήματά των εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ἀναρίθμητοι Γαλλικαὶ λέξεις εἰσεγέρθησαν εἰς τὴν γλώσσαν. Τὰ Χρονικὰ χρησιμεύουν ὡς ἀπόδειξις τούτου· εἴναι πλήρη ρωμαντικοῦ πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐζωγόνει τότε τὴν φιλολογίαν τῆς δύσεως. Ἀκόμη καὶ ἀλλο πλέον ἴδιας ρωμαντικὸν ἔργον ὑπάρχει συμμετριζόμενον τοῦτον τὸν χαρακτῆρα μὲ τὴν φιλολογίαν τῆς δύσεως καὶ εἴναι ὅτι οἱ μῦθοι τῆς πλέον ἀπεγούστης ἑσπερίας ἐψάλθησαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἐὰν αὕτη ἡ κατάκτησις ἐλάμβανεν ὑπόστασιν, ποῦ ἦθελε φέρει! Ἡ Ἐλλὰς ἦθελεν ἀναπτυχθῆ ὡς ἡ Ἰταλία. Οἱ σύνδεσμοί της μὲ τὸ δυτικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὅποιον ἀπέκτησε τὸ κέντρον του ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου, ἦθελε τὴν σύρει εἰς τὴν αὐτὴν τροχιάν, τὴν ὅποιαν διατρέχουμεν.

Ἄλλέως ἦτα προωρισμένον. Ὄλαι αἱ πολιτεῖαι, ὅσαι ἐγκαθίδρουσαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν οἱ Σταυροφόροι παρήκμασαν ἀλληλοδιαδόχως. Μόναι τινὲς ἐμπορικαὶ δημοκρατίαι διετήρησαν ἔτι προσολίγον ὀλίγα λείψανα, καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπωλέσθη ἐκ νέου.

Ἡ κυρία αἰτία ταύτης τῆς ἀπωλείας χωρὶς ἀμφιβολίαν ἔτο ἡ φύσις τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος. Δίδον χώραν εἰς πάρα πολλὰς ἀνεξαρτησίας, εἰς ποικίλα καὶ ἀντιφερόμενα συμφέροντα, παρήγαγε, μάλιστα καθὼς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν, συνεχῇ ἐσωτερικὸν ἀναβραχμὸν ὅστις ἀπεκαθίστανε σχεδὸν ἀδύνατον τὴν ἀντίστασιν κατὰ ἔχθροῦ γείτονος, ισχυροῦ καὶ ἀποφασισμένου.

Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνος ἐπέτυχον οἱ Δυτικοὶ ν ἀνακτήσουν ἐν μέρος τοῦ ἀπωλεσθέντος καὶ νὰ ὑποτάξουν ἐκ δευτέρου τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Βενετοὶ ἐκαμψαν ταύτην τὴν ἀπόκτησιν. Άλλα πῶς εἰς τοῦτο τὸ διάστημα ἤλλαξαν οἱ καιροί, τὰ φρονήματα, τὰ ἥθη καὶ αἱ θεσμοθεσίαι! Τώρα πλέον δὲν ὑπῆρχε τιμαριωτικὸν σύστημα καὶ ἱππόται, ἀγῶνες καὶ ἔριδες κατὰ τὸ ρωμαντικὸν πνεῦμα τῶν προηγουμένων αἰώνων. Εἰς τὴν χώραν ἐστρατοπεδεύθησαν ξένοι κυρίως γερμανοὶ στρατιώται, οἵτινες ἤδη ἐμορφώθησαν κατὰ νέαν στρατιωτικὴν τάξιν. Ἡ Διοίκησις προετέθη σκοποὺς οἰκονομικοὺς, καὶ εὐγενεῖς τῆς Βενετίας ἀνέλαβον

τὴν ἐκτέλεσίν των. Ἡ στρατιωτικὴ καὶ διοικητικὴ ἔποψις ἦτο ἡ ἐπιχρατοῦσα.

Ἄν καὶ δὲν εἶναι τόσον τερπνὸν ν' ἀκολουθήσῃ τις τὸν ἕσυχον δρόμον ταύτης τῆς διοικήσεως, καθὼς ἔκεινας τὰς ἱπποτικὰς τύχας, οἵως εἶναι πλέον ἐπωφελές. Σωστὰ μὲν τὰς δυσχερείας τῆς διοικήσεως παλαιόν εἶκει ἥδη τώρα. Εἶναι ὁ αὐτὸς τόπος, ἐν γένει παρομοία κατάστασις τοῦ ἔθνους, ὅχι πολὺ ἀπέχοντες καὶ ροὶ, παρόμοιοι σχέσεις καὶ σκοποί. Οἱ Βενετοὶ εἶχον τὴν φήμην, ὅτι ἐννοοῦσαν νὰ διοικοῦν τοὺς ὑπηκόους των. Ἐγειράμενοι συμφέρον νὰ παρατηρήσωμεν πῶς συνελάμβανον τὰ προβλήματα, τὰ διοῖα καὶ σήμερον πρόκειται νὰ λυθοῦν.

Διὰ τὴν παγκόσμιον ἴστορίαν αὕτη ἡ ἔρευνα εἶναι ἐν γένει ὀλίγον σημαντικὴ, καθ' ἓντὴν ὅμως ὅχι ἀναξίᾳ. Θέλω τὴν δοκιμάσει βοηθούμενος διὰ ὑπομνημάτων χειρογράφων μέχρι τοῦ δε ἀγνώστων.

Τὸ καταλληλότερον θέλει εἶναι ἥδη ἐδῷ νὰ τὰ περιγράψω.

Π η γ αί.

Συντυχαίνει ἐδῷ ὅστε οἱ Συγγραφεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀντλοῦμεν, ταύτοχρόνως εἶναι οἱ ἄνδρες, οἵτινες κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐπὶ τῆς ὑποθέσεώς μας ταύτης.

Εἰς τὴν Βενετίαν δὲν ἐπαρόησίαζαν μόνοι οἱ πρέσβεις, ἐπιστρέφοντες, γενικὸν ὑπόμνημα, ἀλλὰ τὸ αὐτὸν καθῆκον ἐπέκειτο καὶ εἰς ἔκκαστον, ὅστις κατεῖχεν ὑπηρεσίαν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Καθὼς ἔκεινοι περιέγραφον τὰς ἔξω πολιτείας, οὗτοι τοῦτοι τὴν θέσιν καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ὑπηκόων. Τὸ σῶμα, τὸ ὅποῖον ἐκυβερνᾷ, ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ἔχῃ ἀδιακόπως τὴν γενικὴν ἔποψιν τῆς ὅλης της έποντος καὶ ἔξωτερης πολιτικῆς.

Καὶ οἱ Ἀρμοσταὶ (Proveditori) κατὰ τὰ 30 ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἀνῆκεν εἰς τοὺς Βενετοὺς ἡ Πελοπόννησος, συνέταζαν καὶ παρέδωκαν τὰς ἐκθέσεις των (Relazioni). Εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας εὑρίσκεται σχεδὸν ἐντελῆς συλλογὴ τούτων. Εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐλευθεριότητα τῆς Α. Μ. τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας

γρεωστῷ τὴν ἄδειαν, ἥτις μὲν ἐδόθη νὰ περιεργασθῶ καὶ νὰ κάμει
χρῆσιν τούτων τῶν μηνησίων.

Ο πρῶτος, τὸν ὅποιον ἀπαντῶμεν εἶναι ὁ Δομένεγος Γρίττης.
Αμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐπεμψύκειν οἱ Βενετοὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς εὐγενεῖς διὰ τὴν πρώτην τακτικούς τῆς γέρας, ὀνομαζούμενους Συνδίκους καὶ Καταστηγαδόρους, τὸν Ἰωάννην
Πενιέρην, Μαρῖνον Μίκιελ καὶ Δομένεγον Γρίττην. Ο Πενιέρης ἦταν
ἀσθενής καὶ ἀπεμακρύνθη, μετολίγαν ἀπέθανεν ὁ Μίκιελ ἐπροβλέπεται
εἰς ἄλλο ὑπούργημα καὶ μόνος ὁ Γρίττης ἔμεινε νὰ φέρῃ τὸ
ἔργον εἰς πέρας. Η ἔκθεσίς του ἐνασχολεῖται ιδίως εἰς τὰς σχέσεις
τῆς ιδιοκτησίας καὶ τῆς οικονομίας τῆς νέας ἐπαρχίας, χωρὶς δύμας
νὰ τὰς ἔχειται. Εδῷ καὶ ἔκει ἀναφέρεται εἰς τὸν συναδελφόν
του Μίκιελ, τοῦ ὅποιου ἐν τούταις δὲν εὔρον ἔκθεσιν καὶ δὲν γνω-
ρίζω ἐν γένει ὃν συνέταξεν. (1)

Εἰς τοῦτο τὸ διάστημα ἡρχισεν ἡδη τακτικὴ μορφὴ διοικήσεως.
Πλησίον τοῦ Ἀρχιστρατήγου, ὅστις εἶχε τὴν ὁδηγίαν τοῦ πολέμου,
ἥτοι συστημένη ἡ ἀρχὴ τοῦ γενικοῦ Ἀρμοστοῦ εἰς τὴν Πελοπόννη-
σον, ἐπιτετραμένου τὴν ἐφορείαν τῶν μικροτέρων ὑπουργημάτων,
τὴν φροντίδα διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς γέρας καὶ ἐν γένει τὴν
ὁδηγίαν τῆς διοικήσεως. Ο πρῶτος γενικὸς Ἀρμοστής, ἐκλεγθεὶς
συγχρόνως μὲ τοὺς Συνδίκους, ἀπὸ τὸ 1688 μέχρι 1690, ἥτοι ὁ
Ιάκωβος Κόρνερ. Η ἔκθεσίς του ἀναφέρεται ιδίως εἰς τὰς στρατιω-
τικὰς σχέσεις, τὰ φρούρια, τὰ σύνορα καὶ τὸν προβιβασμὸν τῶν
κατοίκων. Αὐτὸς πρῶτος εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐδώκε τὰ ὅπλα εἰς
τὰς γεῖρας τῶν χωρικῶν καὶ ἐδοκίμασε τὴν σύστασιν ἐγχωρίου
φρουρᾶς. (2)

(1) Relazione dell'eccelentissimo Signor Domenego Gritti ritornato dalla carica di Sindicoe catasticador del regno di Morea letta nell' eccelentissimo Senato l' anno 1691. Ηρέπει νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐπίσης αὐτὴν τὴν ἔκθεσιν δὲν εὔρον εἰς τ' Ἀρχεῖα, ἀλλ' εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἅγ. Μάρκου VII. 656.

(2) Relazione del N. H. Giacomo Corner, ritornato di Prov. Generale in Morea 1690 (1) 27 genn. Εὑρίσκεται ἐδῷ καὶ ἔκει ἀνώνυμος π. χ. εἰς τὴν συλλογὴν Quirini. "Ἄργεται: Gravissimo e il rimento.

Διάδοχος τοῦ Κόρανερ, μὲ τὸν τίτλον ἐκτάκτου Ἀρμοστοῦ, ἔχρυ-
μάτισεν ὁ Ταδδέος Γραδένιγος — ἥδη κατὰ τὸν Μάρτιον 1692
ἔδωκε τὴν ἔκθεσίν του (1). Μὲ λαμπρὰ χρώματα περιγράφει τοὺς
πόρους τοῦ τόπου. Ἰδίας λέγει δὲτι ἀφειδῶς ἡ φύσις ἐπειοίκισε τοὺς
λόφους ἐπὶ τῶν κλίσεων τῶν ὄρέων καὶ τὰς πεδιάδας μὲ ὅλα, δ-
σσων ἔχει ἀνάγκην ὁ ἄνθρωπος. Διδάσκει δὲ ποίᾳ δύναται νὰ δοθῇ
βοήθεια εἰς τὴν παρημελημένην γῆν καὶ πῶς νὰ γίνουν χρήσιμα
τὰ προϊόντα της. Ταυτοχρονῶς ἀπαντῶνται εἰς αὐτὸν αἱ ἀσυγκίθεις
διαχέρειαι τῆς διοικήσεως· ὁ Γραδένιγος ἔχει καθαρὸν βλέμμα.

Ολιγώτερον σημαντικὴ εἶναι ἡ ἔκθεσίς τοῦ ἀκολούθου ἐκτάκτου
Ἀρμοστοῦ, Ἀντωνίου Μωλίου, δοτις πραγματικῶς μόνον τὸ δυτικόν
κόντρα τοῦ τόπου ὁλίγον διάστημα ἔδιερκησεν. Αὗτη εἶναι τῆς
30ης Μαΐου 1693. Κυρίως περιγράφει τοὺς ὄχυρούς τόπους καὶ
τὰν ἐπικίνδυνον θέσιν των ἀπέναντι τοῦ ἔχθροῦ, προσέπι ἐρευνῶν-
ται αἱ καταχρήσεις τῆς Σιμωνίας κατὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν.
Ο Συγγραφεὺς ἔχει ἀπόληψιν τοῦ ἔχυτοῦ του καὶ γράφει μὲ ἐπί-
δειξιν (2) καὶ μὲ ἐμφατικὸν ὄφος.

Τοῦτος ἡσαν οἱ ἀνήσυχοι χρόνοι τοῦ πολέμου, εἰς διάστημα
τῶν ὁποίων ἦτο μόνον θορυβώδης διοίκησις ἐνδεχομένη. Τιπερι-
σχύουν οἱ στρατιωτικοὶ σκοποὶ καὶ δὲν εἶναι θεῦμα ἀν αἱ ἐκθέσεις
κυρίως ταύτην τὴν ἔποψιν προτίθενται. Συγεγώς παρέχουν μολα-
ταῖτα σημαντικὰς πληροφορίας καταστατικῆς (statistique). Σώ-
ζεται χειρόγραφον πόνημα περὶ τούτου τοῦ πολέμου, ἀνώνυμον,
μὲν, ἀλλὰ καθὼς φανερόνει τὸ ἐμπεριεχόμενον, ἀπὸ Ταγματάρ-
γην, δοτις παρευρέθη εἰς τινας ἐκστρατείας, ὀνόματι Φραγκίσκου.

(1) Relazione di Tadeo Gradenigo ritornato di proveditore es-
traordinario di Morea data venezia 8 Marzo 1692 L. R. (lecta
rogatis) 15 Marzo 1692 (Arch. Venez).

(2) Relazione del N. H. Antonio Molin ritornato di Prov. estr.
di Morea 30 Maggio 1693 L. R. "Ἐνα δοκίμον τοῦ ὄφους του, τὸ
ὅποιον μᾶς δεικνύει καὶ τὴν θέσιν του: ritrahei finalmente l' onore
di sue precise ordinazioni che m' imponeano facolta di diriger
e sopraintender quella parte del regno che versa del territorio
d' Arcadia sino al estremita opposta di Napoli di Malvasia.

Μουάζον συντεταγμένον (α)· τὸ πόνημα τοῦτο εἶναι μεγάλης ἀξίας καὶ εἰς πολλὰ μέρη διορθόνεται καὶ διδεται ζωηρότης εἰς τὴν ἐπίσημον φιλαλγήσειν τῶν Βενετῶν ιοριογράφων. Κατὰ τὸ τέλος του εὑρίσκεται ἔρευνα περὶ τῆς φυλάξεως τῆς Λακωνικῆς ἀκτῆς, ὡς φαίνεται, τοῦ 1694, καὶ περιγραφὴ τῆς ἐπαρχίας τῆς Λακωνίας, ἰδίως τῆς Μάνης, τοῦ ἔτους 1695 (α), ἀμφότεραι διὰ τὴν ἑξιδιασμένην ιστορίαν τούτων τῶν τόπων εὑκταῖαι καὶ πολύτιμοι.

Μετὰ τὴν εἰρήνην κατὰ πρῶτον ἦγειρετο ἡ φροντὶς στερεωτέρως ἐγκαταστάσεως. Καθ' ὃν χρόνον ἐπερατώθη αὕτη, διεῖπε τὸ ὑπούργημα τοῦ Γεν. Ἀρμοστᾶ ὁ Φραγκίσκος Γριμάνης καθικυτὸ ἡ κατάλληλος διὰ τὸν διοργανισμόν. Ἰσως ἐδῷ καὶ ἐκεῖ ὑπερέβη τὰ δρια, ἀλλ' ἀνῆκεν εἰς τὰς φύσεις, αἴτινες δύνανται νὰ καθιδρύσουν καὶ νὰ δημιουργήσουν. Μᾶς σώζεται ἔκθεσίς του εἰς τὴν βουλὴν (α) καὶ ὁδηγίαι διὰ τὸν διαδοχόν του, ἀμφότεραι διεξοδικαὶ, εἰδικαὶ καὶ μεγάλης σημαντικότητος, ἐξ ὧν συνάγομεν μὲ βεβαιότητα καὶ εὐχαρίστην τὰς ἐπάψεις του καὶ τὸ ἀποτελέσματα, εἰς τὰ ὄποια ἔφθασε.

Τῶν διαδόχων τοῦ Γριμάνου καὶ τῶν νέων Συνδίκων καὶ Ἐξεταστῶν, σαλθέντων εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸ 1701, δὲν εὗρον διεξοδικὰς πληροφορίας. Μολαταῦτα μία περιγραφὴ τῆς Πελοποννήσου, τῆς ὄποιας μεγαλοπρεπὲς ἀντίτυπον σώζει ἡ συλλογὴ τοῦ Κουζίνου εἰς τὴν Βενετίαν, ἀνήκει ἀναμφιθόλως εἰς ταύτην τὴν ἐποχήν. Αὐτόնι οὐρίσκομεν πληροφορίαν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τόπων, τῶν μοναστηρίων, τῶν οἰκογενειῶν, ἐν γένει τῶν κατοί-

(2) Guerra della Morea del 1684 sin al 1696. Τόμος εἰς φύλλον 406 σελ.

(2) Sentimento sopra le guardie litorali della provincia di Laconia nella Morea. — Estesa delle ville e case per villa tenevano nel 1695 dentro la prorvincia di Laconia in Morea separati li territorii.

(3) Relatione del N. H. Franc. Grimani ritornato di Prov. Gen. dell' armi in Morea 1701. 80 (ἡδὴ κατὰ τὸ 1688 τὸν ἀπαντώμεν μὲ τοῦτο τὸ ἀξιωμα: dell' armi, διότι ἐνόνει τὴν στρατιωτικὴν μὲ τὴν πολιτικὴν ἔξουσίαν) Archivio Uen.

κων, ἐπὶ τέλους τῶν ἀγρῶν, τῶν στρεμμάτων, ἢ τις μόνον μετὰ τὰς προσπαθείας τινῶν Ἀρμοστῶν, νὰ σρώσουν γενικὴν καταγραφὴν, ἃ το ἐνδεχομένην (1).

Ο Δανιὴλ Δολφῖνος ἔλθε κατόπιν τούτων. Η ἔκθεσίς του δὲν ἔγει ἰδίαν ἀξίαν. Εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀνάγκην μετὰ 13 ἑτῶν ἀπουσίαν νὰ δώσῃ λόγον ταῦτογρόνως περὶ τεσσάρων ὑπουργημάτων, τὰ ὅποια διεύθυνε εἰς τοῦτο τὸ διάστημα. Δὲν εἶχεν ἐπομένως πλέον κάνεν· συμφέρον νὰ ἐνασγοληθῇ εἰς εἰδικότητας, αἵτινες ἔλλαζαν εἰς τὸ μεταξύ. Ἰδίως όμιλει περὶ τῆς διοικήσεώς του εἰς τὴν στρεπάν, καὶ ἡ Πελοπόννησος ὀλίγον τὸν προσηλόνει (2).

Πολὺ σημαντικὴ καὶ μόνον μὲ τὸν Γριμάνην δύναμένη νὰ συγκριθῇ εἶναι ἡ ἔκθεσίς τοῦ ἐπομένου Γεν. Ἀρμοστοῦ, Ἀγγέλου Ἐμου, ὅστις διεύθυνε ἀπὸ τὸ 1705—1708. Η κρίσις καὶ ἡ περίνοια, διὰ τῶν ὅποιων διεκρίθη ἡ διοίκησίς του, δεικνύονται καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν του (3). Τὸ σύνολον ζητεῖ νὰ συλλάβῃ ἀναγκωρεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα μέτρα τοῦ Μοροζίνου καὶ ἐπαριθμεῖ τὰ κυριώτερα τῶν προκατόχων του. Ἐδῷ μανθάνομεν καὶ τί διωργάνισαν οἱ τελευταῖοι Σύνδικοι, παριστάνει δὲ τὴν ἐποψίν καὶ τὴν πρόοδον τῆς ἴδιας του Περιόδου. Ἀφοῦ περιγράφει τὴν Πελοπόννησον, τοὺς πόρους καὶ τοὺς κατοίκους της, δικιοεῖ εἰς τέσσαρα κεφάλαια τὴν ἔκθεσίν του.

Oikouromēta. Ὁπου πραγματεύεται περὶ τῶν προσόδων τῆς Πελοποννήσου.

Στρατιωτικὴ Διοίκησις. Κυρίως περιγραφὴ τῶν φρουρίων.

(1) Breve descrizione della Morea.

(2) Copia di relatione presentata all' eccellentissimo Senato per S. E. Daniel Dolfin quarto, Prov. doppo ritornato da 4 consecutive cariche sostenute 1711. 6 Marzo. Ἰδία Συλλογή. Εἰς τὸν Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας δὲν εὗρον οὔτε τὸ πρετόγυπον οὔτε ἀντίγραφον.

(3) Relatione del N. H. Anzulo Emo ritornato di Proveditore gen. in Morea 1708 (9) 18 genn. Αὕτη εἶναι ἐκ τῶν εὑρισκομένων καὶ ἀλλαχοῦ. Ἰδον ἀντίγραφον εἰς τὰ φωτικινικὰ χειρόγραφα τῆς Βιέννης καὶ ἔλαβον ἐν μετ' ἐμοῦ.

Πολιτική Διοίκησις. Ήρι τῆς διαφορᾶς τῆς Βενετικῆς καὶ Τούρκικῆς δικαιοσύνης.

Θρησκεία. Πολὺ καὶ ἔξιγγει τὰς δυσκολίας, σις τὰς ὁποῖας περιεπλέχθησαν μὲ τὸν Ηατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸν Ἐμον ἡκολούθησεν ὁ Μάρκος Λορεδάνος. Ταύτου ἔχομεν, καθὼς τοῦ Γριμάνου, ἔκθεσιν εἰς τὴν Βουλὴν ἀπὸ 11 Δεκεμ. 1711 καὶ ὁδηγίαν τὴν ὁποίαν ἦδη κατὰ τὸν Σεπτέμ. τούτου τοῦ ἔτους εἰς τὸν διάδοχόν του Ἀντώνιον Λορεδάνον. Δὲν εἶναι τόσον διεξαδικαῖ, καθὼς ἐκεῖναι τοῦ Ἐμον καὶ Γριμάνου, μολαταῖται πολὺ ἐνδιαφέρουσαι, καὶ περιέχουν πολλὰς διδακτικὰς λεπτομερεῖας. Τὴν ὁδηγίαν εὑρίσκω πλέον σημαντικὴν ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν (1).

Ἐν τούτοις καὶ οἱ κατὰ θύλασσαν Γενικοὶ Ἀρμοσταῖ (da mar) εἴχον μεγάλην ἐπιφύλον ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἔκθεσις τοῦ Αύγουστίνου Σαχρέδου, ὅστις κατεῖχε τοῦτο τὸ ἀξιωματούχον μέχρι τοῦ 1715, περιορίζεται σχεδόν μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν ὄχυρωσιν τοῦ Παλαιοχωρίου. Εἶναι προσέτι περίεργος, διότι εἶναι ἡ τελευταία περὶ αὐτῆς τῆς διοικήσεως. Ἀμέσως κατὰ πόδας ἥρχισεν ἡ ἀποφασιστικὴ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων.

Περὶ τούτου ἱστορεῖ ὁ Ἱερώνυμος Δολφῖνος, ὅστις ματαίως ἐπροσπάθησεν ἀντισταθῆ εἰς αὐτοὺς ἐντόνως (2).

Ἡ ἔκθεσις τοῦ εἴναι ἀναμφιθόλως τὸ ἐναργέστερον, τὸ ὄποιον ἔγραψη περὶ τούτου τοῦ συμβεβηκότος (3).

(1) Ἡ ἔκθεσις ἐπιγράφεται καθὼς αἱ λοιπαὶ, Αἱ ὁδηγίαι: Copia d' informazione scritta dall' illustrissimo et eccellentissimo S. Marco Loredano proveditore generale delle armi all' illustrissimo et eccellentissimo S. Antonio Loredan suo successore 20 Settembre 1711. Ἀμφότεραι εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βενετίας. Τῶν ὁδηγιῶν, κατὰ φυσικὸν λόγον, μόνον ἀντίγραφον.

(2) Relazione di Agostino Sagredo ritornato di Proveditor general da mar 1715. 16. Maggio (εἰς τὸ Ἀρχεῖο τῆς Βενετίας).

(3) Τὴν εὖρον μόνον ὑπὸ τὸν τίτλον Difesa in forma di Relazione in publico di S. E. Dolfin Capitan general per li infelici successi della Morea.

Κατὰ πρώτην ὅψιν ἡδύνατο νὰ νομίσῃ τις ὅτι ἀνευ περαιτέρω ἄποι, συρρέαπτόμεναι μία κατόπιν τῆς ἀλλῆς αἱ ἐκθέσεις θέλουν μᾶς προσφέρει τυνεχῆ ιστορίαν τῆς διοικήσεως. Τοῦτο δὲν συμβαίνει διόλου. Μᾶς παρέστησαζονται ἀνδρες διαφόρου ικανότητος καὶ φρονήματος. Κατ' ἀρχὰς ἔχομεν πολὺ ισχνάς πληροφορίας καὶ ἐκ τῆς μετὰ ταῦτα γενομένης μνείας εἰκάζομεν τί ἐσυστήθη κατὰ πρώτον. Τοῦτος γράφει ἐν παρόδῳ, ἐκεῖνοι εἶναι πολὺ διεζοδικοί, καὶ δὲν λείπουν ἀντιφάσεις καὶ ἔμμεσοι ἔξελέγχεις· αἱ ἐπαναλήψεις εἶναι πολυάριθμοι, ὥστε καὶ ἐνταῦθα μᾶς ἐπίκειται ἡ αὐτὴ ἔργασία, τὴν ὅποιαν μᾶς ἐπιβάλλουν πληροφορίαι, τούτεστι νὰ ἔρευνήσωμεν, νὰ καθαρίσωμεν, τοῦτο ν' ἀπορρίψωμεν, ἐκεῖνο νὰ παραδεχθῶμεν, ἀν θέλωμεν ν' ἀποκτήσωμεν ἀντίληψιν καὶ ὀρθὴν κοίσιν.

Πρὸς μεταβολὴν εἰς τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ διμιλήσωμεν περὶ τοῦ πολέμου, διὰ τοῦ ὅποιου κατεκτήθη ὁ τόπος. Ἐκ τῆς ἀρχῆς σχέσεως τινος ἔξηγεῖται ὅλη ἡ φύσις της.

(ἀκολουθεῖ)